

НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК

ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОШК
КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

Церква - наука - суспільство: питання взаємодії

*Матеріали Десятої Міжнародної наукової конференції
(30 травня – 1 червня 2012 р.)*

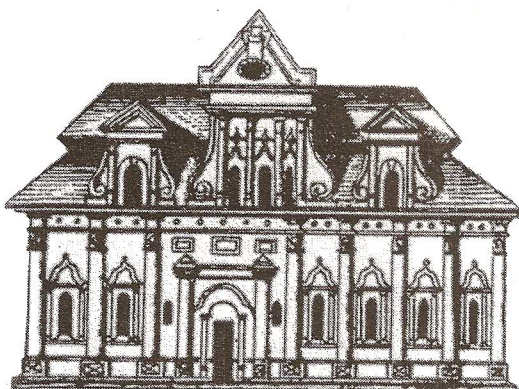
КИЇВ – 2012

НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК

ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПІК
КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

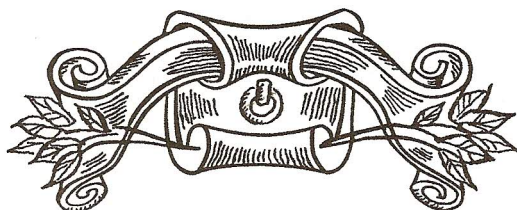

Церква - наука - суспільство: питання взаємодії

На пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова)

*Матеріали Десятої Міжнародної наукової конференції
(30 травня – 1 червня 2012 р.)*

КИЇВ – 2012

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Лісничка Вікторія Миколаївна, генеральний директор Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – **голова**

Архієпископ Бориспільський Антоній (Паканич), керуючий справами Української Православної Церкви, ректор Київської духовної академії і семінарії, перший вікарій Київської митрополії – **співголова**

Колпакова Валентина Михайлівна, заступник генерального директора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника з наукової та видавничої роботи, заслужений працівник культури України – **співголова**

Титова Олена Миколаївна, кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, заслужений працівник культури України – **співголова**

Сагайдак Михайло Андрійович, кандидат історичних наук, директор Центру археології Києва Інституту археології НАН України – **співголова**

Крайній Костянтин Костянтинович, кандидат історичних наук

Бурега Володимир Вікторович, кандидат історичних наук

Івакін Всеволод Глібович, кандидат історичних наук

Преловська Ірина Миколаївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Прокоп'юк Оксана Борисівна, кандидат історичних наук

Сінкевич Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук

країни, “артільний батько” Микола Васильович Левитський, народився в сім’ї панотця Василя, священника церкви с. Хмільне Канівського повіту Київської губернії.

Отже, українське духовенство Київської губернії внесло великий вклад у поширенні кооперативної ідеї та створення перших кооперативних споживчих товариств. Священники, які працювали в кооперації, дбали про поліпшення економічного стану рідного народу, і цим самим виконували своє служіння світу, не забуваючи заповітів доброчинства і спілкування.

Яковенко Г.Г.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДОМАШНІХ УЧИТЕЛІВ У ХАРКІВСЬКОМУ ЕПАРХІАЛЬНОМУ ЖІНОЧОМУ УЧИЛИЩІ У 2-й ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Зміст державної політики Російської імперії у вихованні дівчат-підлітків полягав у їхній підготовці до виконання триєдиної соціальної ролі дружини, матері та господині. Ці завдання у контексті станового характеру освіти виконували у світських навчальних закладах (інститути шляхетних дівчат) та церковних жіночих училищах (епархіальних). Майбутня “матушка” мала бути прикладом поведінки у громаді та сім’ї для всіх парафіян. За необхідністю вона могла виконувати домашню учительську роботу. Отже, для дружин та дочок священнослужителів педагогічна освіта була необхідною.

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей організації педагогічної підготовки домашніх учителів у Харківському епархіальному жіночому училищі.

Досвід діяльності Харківського епархіального училища свідчить про значний внесок Православної Церкви у підвищення освітнього рівня жінок із духовного стану. Це показано у роботах І. Чижевського та В.Ф. Давиденка.¹ Щодо сучасних досліджень, то слід відзначити роботу М. Кучерової.² Джерельну базу даної статті складають церковні періодичні видання, де публікувалися щорічні звіти про стан епархіального училища.

Харківське епархіальне жіноче училище (з 1854 – училище дівчат духовного звання (з 1868 – епархіальне) – 1917) – загальноосвітня і добродійна навчальна установа для сиріт і дочок духовенства. Одним з найважливіших завдань діяльності епархіального училища була підготовка вихованок до навчання селянських дітей і релігійно-морального виховання дорослих. У духовному середовищі вважали світське виховання неприйнятним для дочок духовенства, тому вирішили самостійно опікуватися їх навчанням і вихованням. 27 вересня 1843 р. Св. Синод видав наказ про відкриття в Санкт-Петербурзькій єпархії зразкового жіночого училища. Преосвященний Інокентій (Борисов) ініціював створення подібного навчального закладу в Харківській єпархії. Для цього він організував збір пожертвувань (1843). Процес збору коштів прискорила сумна необхідність – після епідемії холери (1848) різко збільшилася чисельність сиріт. Єпископ Філарет (1848) заснував особливий комітет з членів епархіального піклування про бідних осіб духовного стану. Ця група священників енергійно взялася за втілення ідеї створення епархіального жіночого училища. Спочатку збиралися побудувати лише притулок, потім було прийнято рішення про створення середнього навчального закладу для дітей духовенства.

Училище було повним господарським комплексом: гуртожиток, лікарня (в окремій будівлі), житлові комори, сарай, стайні, корівник, колодязь, пральня, погріб. Розбудова училища (1856, 1859, 1865, 1914 рр.) надавала можливість збільшення чисельності вихованок: 1861 р. – 53, 1862 р. – 56, 1864 р. – 93, 1866 р. – 92, 1872 р. – 249, 1877/78 навч. р. – 270, 1879/80 р. – 228, 1883/84 р. – 301, 1887/88 р. – 328, 1889/90 р. – 333, 1890/91 р. – 337. У 1871–1897 рр. училище закінчила 1091 вихованка, як на підставі параграфу III Статуту епархіальних училищ одержали атестат зі званням до-

¹ Чижевський І. Записка о состоянии Харьковского училища девиц духовного звания за двенадцатилетнее его существование, с 6 июня 1854 по 6 июня 1866 г. – Х., 1866. – 2 с.; *его же*. Харьковское епархиальное женское училище в пятидесятый год его существования, 6 июня 1854–1904 г. – 64 с.; Давыденко В. Пятидесятилетний юбилей Харьковского епархиального женского училища // Харьковские губернские ведомости. – 1904. – 7 июня.

² Кучерова С.И. Харьковское училище девиц духовного звания в 50–60 гг. XIX в. // Вера и разум. – 2000. – № 1.

машньої учительки. Єпархіальне керівництво власним коштом утримувало жіноче училище, заходячи до співробітництва заможних людей.

Термін навчання в єпархіальному училищі становив шість років і за тривалістю відповів середньому навчальному закладу – гімназії. Організація навчального процесу була такою: шестиденний тиждень, з 9-ї до 17-ї години відбувалося п'ять уроків по одній годині кожний з п'ятнадцятихвилинними перервами. Вихованки брали участь у недільних богослужіннях, в мові престольне свято самі співали всю архієрейську службу, дотримувалися постів та всіх церковнослов'янських обрядів. Станом на 1889/90 навч. р. в штаті училища було 13 викладачів, 10 учителок і 7 виховательок і 7 помічниць виховательок, якими ставали кращі випускниці терміном на один рік. Виховательки отримували педагогічну підготовку в самому єпархіальному училищі Харківській жіночій гімназії. За указом Св. Синоду від 12 травня 1875 р. № 1307 уроки в старших класах повинні були викладати вчителі виключно з вищою освітою. Навчальний план єпархіального училища передбачав вивчення обов'язкових та додаткових предметів. Обов'язковими були: Закон Божий (основний предмет), російська та церковнослов'янська мови, арифметика, геометрія, фізика, космографія (астрономія), загальна і російська цивільна історія (в скороченому обсязі), географія, педагогіка (вивчалася у V-VI класах), церковний спів, каліграфічне письмо, рукоділля і гімнастика. З 1875 р. в єпархіальному училищі викладали гімнастика, для цього були закуплені м'ячі та обручі. Коло предметів, що вивчалися в училищі поступово розширювалося. Так, станом на 1884/85 навч. р., за бажанням вихованки могли вивчати французьку мову (105 учениць, в тому числі 52 безкоштовно), музику (158 учениць, 36 – безкоштовно) і малювання (24 учениці, 19 – безкоштовно; у обсязі, необхідному для шиття плетіння). Плата за навчання складала: французька мова – 10 руб., музика – 25 руб., малювання – 5 руб. за рік з учениці. Велика увага приділялася навчанню рукоділля (виготовлення одягу для власних потреб) і умінню вести домашнє господарство. Повна плата за навчання складала 75 руб. за рік без необов'язкових предметів. Збільшений внесок сплачували учениці з інших єпархій і вихованки світського походження. Суми, отримані за рукодільні роботи учениць, розподілялися порівну між випускницями і використовувалися для забезпечення їх усім необхідним під час закінчення курсу навчання. Всім випускницям готувався посаг. Якщо вони одружувалися з особами духовного стану, то надавалася також грошова допомога.

Окрім Закону Божого увага приділялась також вивченню інших навчальних дисциплін. Наприклад, вихованки останніх чотирьох класів писали щомісячно письмову контрольну роботу з математики. Вступні іспити проводилися як перед літніми канікулами, так і після них. Це було дуже зручно, бо надавало дівчатам можливість повторного вступу. Письмові річні екзамени проводилися по всіх класах; усні з 21 квітня по 30 травня, 2 червня проводився урочистий випуск.

За пропозицією архієпископа Макарія (Булгакова) щодо запровадження викладання педагогіки, при училищі 15 липня 1866 р. було відкрито безкоштовну школу для бідняків із двох класів, що призначалася для практичних занять вихованок. У вересні того ж року до школи вступило 10 дітей – три хлопчика та вісім дівчат віком від семи до восьми років. Завдяки сумлінню юних виховательок та прискіпливій увазі керівників практики, через рік всі учні вміли читати та писати російською (хоч повільно, але правильно), дехто – слов'янською мовою. Для школи в 1896 р. збудували окремих будинок на вул. Каразінській. В ньому знаходилось три класи і кімната для практикантів. За матеріальними умовами та рівнем навчання школа мала статус зразкової. Покращення умов утримання школи надало можливість навчати більшу кількість дітей і розширити базу для практики: 1866/67 навч. р. – 11, 1886/87 – 20, 1903/04 та 1908/09 – 80 учнів. Програма педагогічної підготовки була дуже насиченою. Під керівництвом завідуючого школою (з 20 липня 1900 р. В.Ф. Давиденко) вихованки в присутності вчительки проводили уроки самостійно. Відпрацьовували володіння методиками викладання Закону Божого, російської, церковнослов'янської мов; частіше теоретичні заняття заміняли практичними. Проаналізувавши розподіл відвідування уроків вихованками, можна зробити наступні висновки: із загальної кількості уроків 23% становили заняття російською мовою, 16% обіймала математика, 11% – Закон Божий, 7% – церковнослов'янська мова. Таким чином, предмети церковного циклу займали в загальній педагогічній підготовці лише 18%, весь інший час надавався на вивчення методик викладання світських предметів. По окремих класах розподіл був дещо іншим: у 5-му класі найбільше відвідувань припадало на уроки ручної праці, малювання, математики, тобто на дисципліни, більш легкі для вивчення; у 6-му і 7-му відпрацьовували переважно навички викладання російської мови та математики¹. Регулярно, раз на тиждень

¹ Щепинский И.Г. О причинах медленного распространения грамотности в народе // Духовный вестник. – 1887. – Т. 12 (дек.). – С. 669-683.

Вихованки шостого класу слухали обов'язкові лекції В.Ф. Давиденка¹. Майбутні вчительки писалиспекти уроків, які ретельно перевірялися викладачами. Передбачалося, що кожна вихованка могла провести уроки послідовно з усіх предметів курсу, причому для цього обирався складний матеріал. Вимагалось також ведення педагогічних щоденників, куди записувалися зауваження проведених уроках, аналіз відвіданих уроків, характеристики на учнів, виписки з прочитаних педагогічних видань, керівні розпорядження викладачів дидактики та рекомендації інших викладачів. У 1908 р. було відкрито сьомий додатковий педагогічний клас у відповідності до положення про ці класи при училищах. У ньому навчалося 35 вихованок, які вивчали Закон Божий та методи його викладання, історію літератури 40–60-х рр. XIX ст. загальну та російську історію XIX ст., а також математику, природознавство, гігієну, педагогіку та психологію. По чотири вихованки з шостого і дві з п'ятого класу постійно по черзі були присутніми на шкільних заняттях та допомагали вчительці. Дівчата з сьомого класу кожен день чергували в школі².

В оволодінні педагогічними знаннями майбутнім вчителькам допомагала бібліотека. Вона надалася з 450 найменувань у 1154 примірниках. Це були методичні посібники для викладання в початковій школі, підручники та книги для позакласного читання. Підготовці кадрів сприяла також робота музею, що налічував чотири тисячі експонатів і був наочним зразком правильного влаштування класних кімнат церковних шкіл. У недільні та святкові дні вихованки водили дітей на службу до цвинтарної Свято-Іоанно-Усікновенської церкви.

Таким чином, навчаючи дітей найбільш жителів Харкова, вихованки єпархіального училища одержували значну практичну підготовку до викладання – в якості домашньої учительки або в початкових школах, та удосконалювали свою педагогічну майстерність.